MOȘTENIREA TRACO-DACICĂ OGLINDITĂ ÎN TERMINOLOGIA ROMÂNEASCĂ

DE

I. I. RUSSU

Una din sarcinile prioritare ale istoriografiei românești actuale este de a pune, colaborînd strîns cu disciplina filologic-lingvistică, în lumina reală, temeinic, critic și cît mai circumstanțiat, t o a t e aspectele trecutului și dezvoltării societății geto-dacilor, a culturii și rolului lor politic, militar, economic în imperiul Romei prin integrarea lor definitivă în lumea romană cu transformarea în poporul român din evul mediu și epoca modernă (de pe teritoriul țării noastre și din zona nord-estică a Peninsulei Balcanice). Gruparea sistematică integrală și analiza critică aprofundată a materialului documentar istoric, arheologic și lingvistic însoțit de comentarii și interpretări pertinente, devin utile și necesare nu numai pentru cunoașterea concretă a problemei, ci și din alte două motive divergente în publicistica actuală : *a*) de o parte faptul că unele cercuri din străinătate, avînd interese în sens negativ sau dușmănos, caută mereu să minimalizeze (dacă nu pot chiar să anihileze) prezența și rolul important al daco-geților atît în lumea romană, cît și în patria lor provincială carpato-danubiană, deci în romanizare și în procesul etnogenezei române ; *b*) de altă parte proliferarea mereu mai gravă a unor cărți sau scrieri diletantice și confuzioniste despre geto-daci și despre traci în general, lipsite de bază documentară, de acoperirea faptelor concrete — lucrări de fantezie amatoristă ce au adus și pot să mai aducă prejudicii științei istoriografice și culturii românești în ochii poporului român și mai ales în străinătate.

În noile condiții de muncă și cercetare cu mijloacele moderne ale științelor istorice și filologic-lingvistice din țara noastră în ultimele trei decenii, este azi imperios necesar a se trece decis și fără șovăială, dar cu prudența și simțul firesc al responsabilității, la soluționarea problemei fundamentale, cu implicații social-istorice și etnologice deosebite pentru istoria veche a României și a poporului român : m o ș t e n i r e a directă traco-dacică în cultura materială și spirituală, reflectată nemijlocit în terminologia și ansamblul lexicului românesc ; adică termenii specifici și exclusiv românești arhaici care exprimă în chipul cel mai pregnant noțiunile de cultură materială și spirituală, de relații sociale și familiale, de meșteșuguri, ocupații și producție, produse, muncă și tehnici variate, străvechi, mediul natural și uman etc. Este acest aspect cultural-lexical-lingvistic un factor de importanță decisivă în eforturile convergente pentru elucidarea definitivă a mereu actualei probleme a formării limbii și poporului român, a continuității lui social-etnice și economice în spațiul traco-dacic de romanizare.

S C I V A, Tomul 31, nr. 1, București, ianuarie—martie 1980, p. 91—99

https://biblioteca-digitala.ro

În prim plan, datoria cercetării științifice din etapa actuală este studiul comparativ istoric al limbii numite indo-europene, al celei traco-dace și a românei arhaice, adică a celor trei mari faze prin care a trecut limba traco-dacilor: I, lingvistica indo-europeană în ansamblul ei, care să includă și formele arhaice ale limbii traco-dace; II, resturile acestei limbi din epoca istorică (adică dintre veacurile al VI-lea î.e.n. și al VII-lea e.n., glose-cuvinte, nume proprii) și studiul comparativ care să stabilească exact poziția ei în cadrul indo-european; III, structura arhaică a limbii române, lexicul ereditar (anteslav), adică etapa inițială latină-romanică (secolele II—VI/VII), în care să se deosebească net factorul lexical preroman-autohton traco-dacic în structura latină-romanică a limbii române. În aceste trei puncte esențiale (dar complexe) pentru principiul continuității lingvistice străvechi, deci social-etnice a traco-romanilor și a străromânilor, nu s-au realizat clarificări, ci persistă unele confuzii, din cauza lipsei de cercetări comparativ-istorice competente și atente, din cauza ignorării endemice a materialelor istorice și lingvistice, a problematicii în sine și a sarcinilor ce revin comparatisticii și tracologiei în legătură cu istoria și formarea limbii române, a epocii vechi a acesteia în cadrul romanității generale și al celei sud-est-europene (carpato-balcanice și dunărene). La crearea unei asemenea situații au contribuit în mare măsură vederile de „școală veche" a unor filologi-lingviști (mai ales la Cluj-Napoca și București), refractari față de inovații în etimologie, înrobiți de un dogmatism filologic latinofil, dar preocupați de aspecte minore, inutile pentru istoria limbii, culturii și a societății românești în evul mediu; la acestea s-a adăugat „intervenția" amatorilor și diletanților prin confecțiile lor de teze și teorii eronate (de ex. aserțiunea absurdă că limba geto-dacilor ar fi fost de tip ... latin), și altele asemenea.

Prezența și rolul funcțional important al terminologiei indigene preromane în limba și cultura românească arată în mod logic și obiectiv că unele vederi și teze privind faza antică și cea medievală (nelipsite de obscurități și necunoscute) de evoluție a marii comunități românești trebuie să fie reconsiderate fundamental, fără opinii preconcepute, ținînd seama în primul rînd de valoarea probatorie a limbii populare românești, cu lexicul ei variat, care alături de realitatea vieții prezente și de trecutul mai apropiat și bine cunoscut, oglindește s t a b i l i t a t e a și strînsa legătură a populației cu pămîntul ei ancestral, cu glia, munțele și plaiurile unde-și ducea existența în forme conservative și arhaice, cu deplasările periodice limitate și legate de natura îndeletnicirilor sale agrare sau păstorești străvechi, cu meșteșugurile sătești și exploatarea subsolului, care-i asigurau hrana, uneltele de producție, piesele de echipament și produsele de schimb intercomunitare. În trecutul mai îndepărtat (perioada feudală timpurie și medievală) viața românilor avea un caracter mai pronunțat agrar, prevalînd plugăria și creșterea vitelor. Studiul terminologiei limbii române în ansamblu, prin compararea materialelor lingvistice istorice și etnografice, a dovedit că populația românească (românofonă) are o vechime îndepărtată și o continuitate deplină a ocupațiilor în așezări, un caracter sedentar în ramurile de producție rurală (agricultură, creșterea vitelor), ca și a meșteșugurilor casnice-țărănești, ori în exploatarea unor metale și minerale din subsol.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru înțelegerea justă a structurilor arhaice și a genezei formelor de organizare social-economică și politică a românilor în faza feudală timpurie și în evul mediu dezvoltat, este absolut necesar a cunoaște corect și cît mai concret cantitatea, calitatea și succesiunea stratificării diferitelor elemente lexicale din perioade istorice și fonduri cultural-lingvistice variate intrate în limba română — proces îndelungat, de importanță etnologică deosebită, prin faptul că fenomenul lingvistic este mai concludent în ce privește vechimea și continuitatea de forme social-economice a comunităților populare. Uniformă și unitară în aparență, terminologia românească (lexicul ei în ansamblu) prezintă o mare varietate în ce privește obîrșia elementelor alcătuitoare, repartizate (după ultimele cercetări comparative) în cîteva loturi mai importante, între ele locul prim ocupîndu-l termenii latini-romanici avînd integrate și asimilate organic (sub raport fonetic și morfologic) elementele preromane-autohtone traco-dace, în minoritate numerică, dar cu importanță calitativă și social-istorică excepțională; este fondul lexical pe care-l numim ereditar, tipic și exclusiv românesc, — la care s-au adăugat numeroasele împrumuturi mai mult sau mai puțin recente (adstratul), partea cea mai veche și importantă (mai ales cantitativ) fiind elementele slave. Elementul traco-dacic în terminologie și deci în cultura românească va fi examinat pe scurt, schematic, în comparație mai întîi cu fondul latin-romanic, la care se raportează într-un fel semnificativ în cadrul fenomenului de sinteză și osmoză cu „amestecul" lingvistic ce stă la baza procesului de romanizare și de etnogeneză.

Tipologia a ș e z ă r i l o r, a caselor și gospodăriilor, precum și modul de organizare (în etapele dezvoltării istorice) constituie unul dintre obiectivele principale de cercetare ale etnologiei și etnografiei românești, ca atare ale istoriei societății în general. Pentru denumirea așezării (rurale prin excelență, în trecut) a populației românești s-a păstrat termenul latin-romanic *fossatum*, vechi românesc *fsat*, *sat* (în albaneză *fshat*), cu o transformare semantică originală și interesantă din sensul militar „loc întărit cu șanțuri (*fossa*)" la acela mai larg de „așezare deschisă, neîntărită, civilă". Alături stă termenul preroman *cătun*, atribuit unor grupuri restrînse de gospodării, care în timpuri mai apropiate de noi s-au format prin roirea unei părți din populația așezărilor mai vechi, adunate sau răsfirate, proces determinat de factori economici, apropierea de terenurile agricole-pastorale tot mai distanțate și greu accesibile. Termenii clasici romani *urbs* și *oppidum* pentru noțiunea de „oraș (tîrg)", ca și *pagus* cu *vicus* „sat (așezare rurală)" au fost uitați de străromâni, iar *civitas* a fost localizată și restrînsă asupra unei „fortificații, întărituri" *cetate* (evoluînd deci în sens tocmai invers decît *fossatum*, *sat*); au fost adoptați termenii slav *tîrg* și cei speciali *bîlciu* (ung.) cu *iarmaroc* (rutean-germ. *Jahrmarkt*); s-a adăugat de timpuriu *oraș* (ung. *város*).

Căile de comunicație au nume romane: *cale* (lat. *calle*), *cărare* (lat. *carraria*), iar *drum* este greco-latin *drómos* (eventual prin releu slav); *punte* (lat. *ponte-*) a fost suprapus și dublat de slav. *pod* (cu două sensuri unul peste o apă, altul la casă). Alături de *fîntînă* (lat. *fontana*, *fantana*) și de *puț* (lat. *puteus*) s-a încetățenit și slavul *izvor*. La locuință și construcții, elementele de bază sînt iarăși latine-romanice: *casă*, *perete*, *fereastră*, *treaptă*, *ușă*, *cheie* (ung. *kulcs* slav.), *acoperiș*, *poartă*, *scară*, *curte*, *gratie*,

https://biblioteca-digitala.ro

grătar; mobilier: *masă* (ung. *asztal* din sl. *stolŭ*, stolnic etc.), *scaun*, *albie* (leagăn), *pat*, *cuptor*, *foc* etc., — adică noţiunile cele mai vechi, elementare şi indispensabile; între ele se amestecă izolate cele autohtone: *bordeiu*, *argea*, *vatră*, *leagăn*, *gard*, *zestre*. În gospodărie remarcabil este faptul că pentru principala construcţie destinată adăpostirii animalelor, în locul latinescului *stabulum* devenit („*staul* incintă, îngrăditură"), s-a impus slavicul *grajd*, urmat de *poiată*, ce sînt lucrări de lemn (ori piatră, cărămidă) făcute de meşteri mai versaţi, faţă de structura ceva mai sumară şi improvizată a romanicului *staul*, ca şi al autohtonelor (traco-dace) *ţarc* şi *strungă* care au fost împrumutate în toate idiomurile popoarelor stabilite în evul mediu în preajma sau în mijlocul spaţiului etnic românesc.

Termenii privind aşezările şi gospodăria, preluaţi de limba latino-romanică (românească) din substratul traco-dacic, prezintă o valoare şi semnificaţie sporită nu numai lingvistică, ci şi culturală-etnologică excepţională: ei se impun în primul rînd ca expresia concretă cea mai tipică a continuităţii terminologiei, deci a înseşi noţiunilor-lucruri respective ce sînt cele mai de seamă în cultura materială a poporului, fiind legate inseparabil de localităţi, de casă şi viaţa cotidiană, într-o continuitate organică rezultînd în mod pregnant şi semnificativ: păstrarea noţiunilor (lucruri, produse, idei, activităţi, necesităţi) cu apelativele lor cu tot.

S-a relevat şi este ştiut că terminologia agricolă românească are unele cuvinte slave, dovadă a acestei influenţe culturale şi tehnico-materiale, posibil chiar social-etnice, care însă n-a modificat în esenţă vechea situaţie, potrivit căreia cei mai mulţi termeni fundamentali relativi la agricultură sînt în româneşte de origine latină; puţine elemente lexicale autohtone se referă la lucrarea pămîntului: *ţarină*, *grapă*, dar numele de plante sînt numeroase (mai ales cele de pădure): *mazăre*, *gorun*, *brad*, *curpen*, *brînduşă*, *spînz*, *brusture*, *măceş*, *copac*, *bunget*, *butuc*, *butură*, *mugure*, *sîmbure*, *ghimpe*, *păstaie*, *strugure*, — altă dovadă puternică despre legătura străveche a traco-dacilor şi a străromânilor cu natura şi codrul ospitalier. Terminologia prevalent latină a agriculturii (plante, unelte, munci agricole) arată o deplină continuitate permanentă a populaţiei agrare româneşti, o stabilitate şi îndelungată legătură cu teritoriul ei ancestral, chiar şi într-un domeniu special: viticultura *(vie*, *viţă*, *must*, *vin* latine şi dacicul *strugure)*.

Deosebită importanţă economică şi socială au meşteşugurile şi toate formele de îndeletniciri neagricole legate de mica industrie casnică populară şi rurală în viaţa gospodarului român, plugar sau meşteşugar. Ca ocupaţie anexă, dar indispensabilă şi legată inseparabil de agricultură ca şi de creşterea vitelor, meşteşugurile producînd unelte de producţie şi obiecte de consum, de echipament ş.a. au obîrşii străvechi ce se pierd în societatea comunei primitive, cunoscînd însă o continuitate deplină, cum arată pînă la evidenţă limba vie şi terminologia respectivă ce s-a transmis pînă în faza actuală de cooperativizare cu mecanizarea largă şi industrializare socialistă în cadrul celei mai avansate tehnici moderne. Începuturile şi faza iniţială în dezvoltarea meşteşugurilor sînt mai puţin cunoscute, lipsind ştiri scrise ori existînd relativ puţine materiale arheologice ilustrative şi probative; de aceea, lexicul limbii istorice şi actuale trebuie şi poate să ofere informaţii pentru epoca antică a idiomului comunităţii social-politice româneşti; preromane (autohtone) sînt numele unor im-

https://biblioteca-digitala.ro

portante instrumente şi unelte ca *grapă*, *undrea*, *caier*, *mătură*, *gresie* (lat. *cute)*, *cursă* (capcană); produse şi obiecte: *zgardă*, *baier*, *carîmb*, *cîrlig*, *gardină*, *munună*, *dop*, *custură* etc.

O ramură importantă şi străveche a vieţii agrare româneşti este creşterea vitelor şi p ă s t o r i t u l (cu specializarea în „industria" laptelui) cu forme de organizare şi produse tipic româneşti, avînd o terminologie cu elemente de mare vechime şi îndepărtată continuitate în trecutul poporului român. Semnificaţia social-istorică şi economică a păstoritului (oieritul) a fost observată şi studiată atent în repetate rînduri de erudiţii români şi de străini, istorici, filologi-lingvişti, etnografi, sociologi. După cercetări atente şi competente din ultimele patru decenii, s-a stabilit că păstoritul constituia în trecut una din ocupaţiile importante ale ţăranului român, dar niciodată exclusivă, cum încercau unii autori să prezinte poporul român ca practicînd (într-o anumită perioadă) un păstorit nomad, străin aproape cu totul de o viaţă agricolă sedentară. Cercetările ştiinţifice comparative au demonstrat însă îndeajuns netemeinicia unor asemenea păreri, scoţînd simultan în evidenţă, de o parte caracterul istoric al acestei îndeletniciri, pe de altă parte faptul că viaţa economică a unui popor nu poate fi tratată pe capitole sau compartimente izolate, existînd între ramurile economiei o strînsă interdependenţă, o evoluţie paralelă şi simultană. Atare legătură organică s-a dovedit deosebit de accentuată între cele două ocupaţii principale: agricultura şi creşterea vitelor (păstoritul), ele existînd împreună şi dezvoltîndu-se concomitent. Legătura lor (dovedită de studiul aprofundat al tuturor formelor păstoritului la români) infirmă categoric părerea eronată despre „nomadism" la poporul român, răsturnînd astfel aşa-zisa teză a admigraţiei de peste Dunăre, prin veacurile X—XIII, a poporului român gata format undeva în zona centrală a Peninsulei Balcanice.

Părerile filologilor mai de seamă cu privire la păstoritul românesc în epoca veche şi la obîrşiile terminologiei pastorale şi a plugarilor-crescători sînt divergente. B. P. Haşdeu (potrivit cu opinia sa despre începuturile limbii şi valoarea elementului autohton traco-dacic sau „albanez") era convins că „majoritatea graiului nostru pecurăresc este latină pe deoparte, de alta autohtonă, anterioară cuceririi romane, cum sînt bunăoară *brînză*, *urdă*, *jintă* etc.". Opinia despre vechimea vieţii pastorale (cu importante elemente autohtone, anteromane în terminologie) a găsit în chip firesc o largă răspîndire între istorici şi mai ales în publicul cult românesc. Diametral opusă era părerea latinistului Ovidiu Densusianu (adversar categoric al dăinuirii elementelor preromane în limba română), care spunea într-un curs la Universitatea Bucureşti în anul 1934: „elementele referitoare la păstorit sînt de provenienţă latină. Ne întrebăm dacă tracii sau illyrii ar fi avut o influenţă covîrşitoare, după unii istorici, nu ar fi trebuit să găsim la baza terminologiei păstoreşti măcar trei-patru elemente care (prin excludere) să le revendicăm fondului tracic sau illyric?". În consecinţă, O. D. a formulat o bizară teorie lipsită de temei documentar asupra „migraţiilor păstoreşti în spaţiul trac şi illyric, ca şi din Italia..., încît ar fi exclus să trăim în iluzia că s-ar descoperi elemente păstoreşti, la noi, care ar fi moştenite dela traci sau illyri". În schimb am avea (după O.D.) cuvinte păstoreşti pecenege *(baciu)*, iraniene *(brînză, stînă)*, turceşti *(urdă, cîrlan)* etc., elemente lexicale indo-europene şi

https://biblioteca-digitala.ro

în majoritate traco-dace (eventual deopotrivă illyre), adică tocmai faptul contestat a priori cu renitenţă şi consecvent de eminentul filolog şi critic literar bucureştean, care pretindea a cunoaşte chiar şi ... „sentimentele de superioritate" ale ciobanilor „italici". Alţi filologi şi lexicografi au recunoscut mai mult tangenţial existenţa şi valoarea culturală a unor termeni pastorali autohtoni, preromani în limba română (Tiktin, Candrea, Puşcariu etc.: *stînă*, *brînză*, *urdă*, *zer*, *strungă*, *căciulă* etc.). Pentru noi azi este însă absolut evident că elementele autohtone traco-dace în limba română nu sînt numai vreo „trei-patru", ci mai multe, de caracter tracic şi indo-european dovedite ca atare nu numai „prin excludere", ci prin criteriile pozitive şi certe oferite de mijloacele interne româneşti şi comparatistice.

Termenii zişi pastorali cu caracter general şi moşteniţi (intraţi direct în latina-romanică) din substratul daco-tracic sînt: nume de animale, *mînz*, *daş* (miel), *cîrlan*, *vătuiu*, *ţap*; paraziţi, boli ş.a. *ghiară*, *căpuşă*, *grapiţă*, *strepede*, *gălbează*, *grumăzare*, *balegă*; mai numeroase numele de animale sălbatice: *viezure*, *mistreţ*, *barză*, *ghionoaie*, *şopîrlă*, *năpîrcă*, *melc*, *balaur* etc. Între noţiunile privind organizarea şi utilajul păstoresc, de obîrşie autohtonă sînt: *baciu*, *ţarc*, *strungă*; *stînă* rămîne dubios (autohton ori slav); apoi *bască* (lînă, arhaic), *cîrlig*, *caţă*, *ghioagă* etc. Mai numeroase şi importante sînt elementele privind derivatele laptelui, a cărui terminologie constituie o probă sigură şi evidentă că această ramură a economiei rurale a fost cel mai puţin influenţată de stăpînirea romană în zona carpato-balcanică; elementele autohtone echivalează aproape numeric cu cele latineşti în limba română — care evident că nu este cazul în vreun alt capitol al lexicului nostru. Astfel, alături de lat. *lapte (lacte-)*, *unt (unctum)*, *caş (caseus)*, *corastă (*colastra)*, *chiag (*clagum)*, *mulge (mulgere)*, *strecura (*extracolare)* ş.a., avem autohtonele: *străghiată*, *măreat*, *brînză*, *zăr*, *zară*, *urdă* şi adj. *searbăd* (întrebuinţat mai ales în legătură cu laptele); nu lipsesc nici elemente slave: *janţ (jintui, jintiţă)* şi *smîntînă* (transilv. *groştior)*, dovezi ale unei parţiale influenţe slavone. Conservarea cu tenacitate a elementelor autohtone în această terminologie se explică prin practica străveche şi persistentă la traco-daci şi la români în prelucrarea casnică („industria") laptelui: prelucrarea şi produsele laptelui sînt, cum s-a observat demult, o specialitate a gospodarilor români, cu reputaţie „internaţională" încă din evul mediu, cum, o dovedeşte larga pătrundere a unor termeni lexicali ca *brînză*, *zăr*, *urdă* ca şi *baciu*, *ţarc*, *strungă* etc. şi nume de animale, în foarte multe din limbile vecine cu românii.

Precum este firesc şi s-a menţionat adesea în trecut, moştenirea de elemente autohtone preromane în terminologia românească se referă nu numai la compartimentele prevalent gospodăreşti şi economice menţionate şi analizate schematic mai sus, ci la t o a t e domeniile de activitate şi de acţiune, de situaţii şi raporturi umane în societate, în cadrul familiei, în procesul colectiv de muncă etc., adică în ansamblul fizionomiei şi fiziologiei societăţii româneşti din trecut şi din prezent; sînt menţionate pe scurt (în simple enunţări) aceste domenii ale vieţii şi terminologiei străvechi, astfel: părţi ale corpului *buză*, *beregată*, *guşă*, *burtă*, *rînză*, *şale*; boli şi stări afective *vătăma*, *bucura*, *răbda*, *gudura*, *aprig* etc.; relaţii familiare *prunc*, *băiat*, *copil*, *mire*, *moş*; echipamentul *pînză*, *căciulă*,

https://biblioteca-digitala.ro

brîu, *căpută*, *baier*, *zgardă* ş.a. menţionate; materia şi terenul *abure*, *droaie*, *druete*, *fărîmă*, *grunz*, *lespede*, *morman*, *steregie*, *măgură*, *gruiu*, *mal*, *pîrîu*, *baltă*, *groapă*, *genune* etc.; adjective *creţ*, *mare*, *mieru*, *tare* etc., multe verbe din cele mai importante, ca *arunca*, *băga*, *cruţa*, *curma*, *dărîma* *încurca*, *lepăda*, *mişca*, *păstra*, *ridica*, *rezema*, *scăpăra*, *scula*, *urca* etc. Asemenea înşirare şablonică fără explicaţii genealogice şi social-economice comparative a unor cuvinte izolate ar putea să nu spună nimic unor arheologi şi istorici nefamiliarizaţi cu istoria limbii, cu lexicografia şi etimologia indo-europeană traco-dacică şi românească; tabele ce ar putea să pară un balast nefolositor în nepotrivire cu titlul şi obiectivul prezentului material. Realitatea este însă esenţial diferită de atare eventuale impresii de moment: cuvintele şi întreaga terminologie cu numeroasele ei derivate din precedentele liste lexicale constituie documente social-istorice de prim rang în repertoriul surselor istorice ale societăţii româneşti în perioada veche, în faza începuturilor ei latine-romanice. Este necesar a fi relevat din nou faptul că lexicul de mai sus (exclusiv şi unic în limba română, ereditar însă nu din limba latină a Romei şi a Daciei antice) este tocmai o parte din moştenirea autohtonă traco-dacică în limba şi cultura română, elementele care au pătruns în romanitatea carpato-balcanică şi dunăreană păstrîndu-se direct chiar în gura şi graiul romanilor provinciali din partea locului: traco-geto-dacii, care au învăţat limba împărăţiei romane, au introdus şi menţinut integral (evoluate împreună şi numai la fel cu cele romane) în noul lor idiom adoptiv unele vocabule din vorbirea lor indo-europeană de tip *satem* (sută), cu trăsături fonetice care se regăsesc aidoma în cuvintele traco-dace româneşti, de ex. indo-europeanul *g'* este reprezentat prin *z*: *barz*, *barză*, *mazăre*, *rezema*, *viezure* ş.a. Atare corespondenţe sînt absolut evidente şi elocvente, dar nicidecum fortuite şi vor fi explicate cu încadrare istorică într-o monografie lingvistic-etimologică ce va tranşa definitiv (cel puţin în liniile generale pentru etapa actuală) problema moştenirii lingvistice şi culturale româneşti din substratul traco-dacilor; acesta constituie efectiv chiar temelia social-etnică a poporului român din vechile provincii romane carpato-balcanice şi dunărene: Dacia, Moesia, Tracia şi parţial Dalmatia. Este principala concluzie de ordin etnologic pe care o permite şi o impune prezenţa verificată pe cale comparativă în limba română a celor vreo 170—180 de cuvinte traco-dace, deci cam 10% din totalul lexicului ereditar anteslav al românilor.

S-a insistat în expunerea de mai sus cu deosebire şi în prealabil asupra elementului lingvistic (propriu-zis numai lexical, cuvintele, nu alte aspecte, ca fonetica, morfologia etc.) din română, de caracter arhaic şi evident neroman, adică preroman, indo-european, care după repetate examinări cu adîncirea problematicii constituie în ultimă instanţă principala probă documentară incontestabilă a legăturii directe a poporului român în ansamblu (din România şi din tot estul Peninsulei Balcanice medievale şi moderne) cu poporul, limba şi cultura traco-dacică. Atare „preferinţă" de natură obiectivă a devenit obligatorie prin faptul că alte elemente documentare autentic antice traco-dace apar ceva mai puţin relevante şi elocvente, unele putînd fi chiar controversate şi nesigure, cum sînt cîteva toponime din teritoriul Daciei romane, sau hidronimia celeiaşi zone, cursurile de apă: *Olt* (Aluta daco-roman), *Timiş* (Tibiscum),

https://biblioteca-digitala.ro

Mureş (Marisus, Marisia), *Criş* (Crisius), *Someş* (Samus), trecute în perioada prefeudală şi medievală prin transformări fonetice care nu sînt numai şi sigur româneşti; aici au intervenit şi alţi factori culturali-lingvistici, cum ar fi cel slav sau poate unguresc.

Documentarea în ansamblul privind perioada feudală timpurie („migraţia popoarelor"), istorică, filologic-lingvistică, arheologică şi în general etnologică, dar mai ales istoria limbii române cu structura ei gramaticală neaoş latină-romanică şi lexicul ereditar mixt romano-tracic arată în chip evident (oricărui observator emancipat de prejudecăţile seculare latinocentrice) că în urma procesului intens de romanizare desfăşurat din Munţii Haemus (Balcani) pînă la Pontul Euxin, la nord de Someşul Mare, la izvoarele Crişurilor şi Tisa Inferioară, a localnicilor traco-daci, stabilirea limbii române ca limbă romanică prin amestec şi sinteză lingvistică şi social-etnică constituie principalul factor al romanităţii sud-est-europene. Este un fapt istoric de mari dimensiuni şi de durată, care creează o nouă imagine, modificată şi mult îmbogăţită despre „străromâni", formarea limbii lor, etnogeneza: se impune în noile condiţii o mai precisă conturare şi clarificare a noţiunilor tradiţionale din etnologia românească. În primul rînd, este cert şi se confirmă pe bază documentară comparativă, că poporul r o m â n în ansamblul său („romanii" orientali, sud-est-europeni din Carpaţi, Balcani şi la Dunărea Inferioară, numiţi de vecinii slavi, germani, bizantini ş.a.: vlahi) — chiar fără vreo organizare politică uniformă, unitară, omogenă, în cursul evului mediu — este rezultanta procesului de sinteză traco-daco-romană din acest vast spaţiu, fiind adică (precum s-a spus) în ultimă instanţă tocmai fondul social-etnic traco-dacic romanizat în linii generale ca limbă şi nume etnic, amestecat însă cu unele aporturi etnice dintre numeroşii imigraţi mai ales în Dacia. Prin marea mutaţie petrecută cu romanizarea (în primul rînd acceptarea limbii latine a imperiului), traco-dacii au obţinut şi păstrat cu dîrzenie pentru totdeauna etnonimul luat din împărăţia Romei: *romani*, *români* (în timp ce marile popoare latine-romanice din apus nu l-au păstrat, l-au pierdut sau abandonat, primind gallo-romanii pe germanicul *franci*, Français; italienii şi spaniolii au luat numele ţării etc.).

Comunitatea social-etnică şi lingvistică a romanilor-români era o entitate autonomă, deplin formată, cu o structură proprie încheiată înainte de venirea slavilor în spaţiul de romanizare şi de contactul cu aceştia prin influenţarea mutuală, care începe pentru limba română nu în veacurile VI—VII (cum se admitea anterior), ci după anul 900, cum s-a dovedit în ultimele decenii, prin mijloace comparative lingvistice slavo-române; este o nouă etapă (a doua, aproape o jumătate de mileniu) de evoluţie social-economică şi culturală a romanităţii traco-dace, în care aceasta şi-a păstrat identitatea ei antică în ciuda unor puternice influenţe pe diferite planuri. Este ştiut şi unanim admis că aportul din etapa româno-slavă este remarcabil prin cîteva noi elemente de limbă (cuvinte, sufixe etc. în română), într-o parte a antroponimiei vechi româneşti, în toponimia întregului teritoriu românesc, parţial în cultura materială(unelte, ocupaţii), organizare social-politică, ecleziastică etc.; oricum ar fi cantitativ, este sigur că aportul s l a v la dezvoltarea şi cristalizarea societăţii romanice-româneşti este un factor de „adstrat", un adaus adus unei comunităţi social-etnice, lingvistice şi economice formate, închegate în principal

https://biblioteca-digitala.ro

din fondul traco-dacic romanizat, din „romanii" sud-est-europeni, carpato-balcanici şi danubieni. Astăzi, după cercetări atente şi competente de cîteva decenii, este absolut evident că factorul latin-romanic şi cel autohton traco-dacic, în procesul lor de osmoză şi sinteză oglindit mai fidel şi real tocmai în limba populară românească (în structura ei lexicală arhaică), au alcătuit romanitatea sud-est-europeană care explică în modul cel mai pregnant fenomenul de autohtonie şi continuitate traco-daco-romană şi românească în spaţiul carpato-balcanic şi dunărean.

L'HÉRÉDITÉ THRACO-DACE EXPRIMÉE DANS LA TERMINOLOGIE ROUMAINE

RÉSUMÉ

On réexamine les données très importantes que la langue roumaine (dont la structure latine-romane est bien connue) par son contenu de termes autochtones thraco-daces offre pour la thèse historique de l'autochtonie et de la continuité du peuple roumain dans les anciennes provinces de l'Empire Romain : la Dacie et la Mésie. Les mots thraco-daces du roumain se rapportent à l'ensemble de la terminologie : les parties du corps et ses affections, les relations sociales et familiales, les établissements et la maison, les travaux agricoles, la faune et la flore, l'organisation de la vie rurale et pastorale, les métiers et l'équipement, etc., de même qu'un grand nombre de verbes importants, adjectifs, adverbes ; au total 10% du lexique héréditaire (préslave) de la langue. Les éléments préromains sont la principale preuve sûre de la romanisation des Thraco-Daces et de la continuité thraco-daco-romaine dans les zones carpato-danubiennes de l'Europe et constituent les facteurs d'importance exceptionnelle pour le procès complexe de l'ethnogenèse roumaine.

Ce bref aperçu sera publié en français dans une forme plus amplifiée.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro